

Hvorfor er vi her? Hva feirer vi?

Kortforedrag, salmekonsert Sandar kirke, Salmebokjubileum 2020, 4.9.2020.

Per Kristian Aschim, fagsjef i Presteforeningen og førsteamanuensis II ved MF vitenskapelig høyskole

Her er Guds Hus og Himlens Port,
herfra der gaar en Stige,
af Ord og Sakramenter gjort,
alt op til Himmerige,
hvorpaa Guds Engle træde ind,
Gud Fader selv paa høiste Trin
sin Fred vil os tilsige.

(Nå nr. 552 i Norsk Salmebok, første vers (1861))

Vi er *her* – i et kirkerom – for å feire at vi har hatt en norsk *Kirkosalmebok* i 150 år.

Vi er *her* – i Sandar kirke, på grunn av mannen som står på sokkel utenfor.

Magnus Brostrup Landstad var sokneprest i Sandar da *Kirkosalmeboka* var ferdig og kom ut i 1870.

Det var også her han var prest da salmebokutkastet kom ut i 1861. Det var her han arbeidet med salmeboka og gjorde den ferdig.

For Landstad ville det nok være viktigere at vi er i en kirke, enn at det er Sandar. Salmeboka var kirkens felles skatt. Derfor skulle salmeboka struktureres etter liturgien og kirkeåret. Og – som han sa så fint: «Alle kirkens tids-aldere skulle synges med – og vi med dem».

– Slik som vi vil oppleve i løpet av denne salmekonserten.

Salmeverset om "Guds Hus og Himlens Port", og om stigen til himmerike gjort av "Ord og Sakramenter", sammenfatter noe vesentlig for Landstad som salmebokredaktør og salmedikter.

Denne salmen er den første av Landstads egne salmer i hans *Kirkosalmebok* fra 1870. Den står i avdelingen "Til Indgang", og er nummer 6 i boka.

Hvem var Landstad?

Han var *presten* som vokste opp i Nord-Norge og Telemark, og som hadde viktige formende år i Vinje og Seljord, siden som prest i Kviteseid og – igjen Seljord.

Han var *presten* som selv mistet det meste av stemmen i en lungesykdom, men som ikke kunne holde opp å synges. Da ble pennen kanalen for hans sang. Han bevarte og fornyet den gamle salme-arven, og gjorde den sangbar for sin tid. Og: Stundom sang han en sang selv – når ingen av de gamle dugde.

Han var *teologistudenten* som nærmest snublet over salmediktningen på gata i Christiania i studietida i 1820-årene. Han gikk forbi et hus der det var bokauksjon, gikk inn, og kom ut igjen med en forundringsspakke som han ga 4 skilling for. Usett. I pakken var to gamle bøker. En av dem inneholdt noen salmer av den tyske presten Philipp Nicolai. Hans salmer appellerte til Landstad, og

han prøvde seg på å oversette dem. Resultatet står fortsatt i Norsk salmebok: «Sions vekter hever røsten».

Han var *gutten* som opplevde å miste to av sine brødre. Det gjorde ham til dikter.

Kanskje fordi han mistet sin egen stemme, ble han *samlere* som fikk andre til å bruke sin, og til å dele folkeviser. Han var den som først reddet Draumkvedet fra glemsel. Hans arbeid med folkevisene var som å redde en skatt ut av et brennende hus.

Han ble også *presten* som folk søkte trøst og sjelepleie hos. Han fikk følge dem det siste stykke i sykdom og død. Og han fant fram fra de gamle – ikke minst Kingo – hjertesukk. Ord til bruk i livets rytme, morgen og kveld, men også i nød og sorg.

Gjennom oppveksten i Telemark og prestegjeringen på bygda i Gausdal, Kviteseid og Seljord, kom han folket nær og fanget opp folkets språk. Dette prøvde han å ta inn i sine dikt og salmer.

Om salmeboka primært var kirkens salmebok, var den dernest folkets og husets salmebok. Den første boka Landstad ga ut var en bønnebok til husandakten, de omtalte Hjertesuk fra 1841.

Da den kom skjønnte man at denne mannen hadde et særlig håndlag med å stille de gamle kjære tekster, salmer og bønner slik at de fortsatt kunne brukes. Han kjente den gamle salmetradisjonen, den gamle andaktslitteraturen – og han var «Digter».

En strofe av Landstad som forteller hva som lå ham på hjerte er denne:

Hav Tak som træder til Armod's Hytter ned,
hav Tak, som glæder os med din søde Fred!
Kom ind, o Kriste, tend Lys i hver Mands Gaard,
lad Isen briste, giv Varme snart og Vaar,
lad Ingen miste, hvad Godt din Fødsel spaar!

(Fra fjord og fjære, 5. vers (1856). Nå nr. 50 i Norsk Salmebok)

De to sentrale steder for Landstad er kirken – Guds hus og himlens port. Og «Armod's Hytter», eller «hver Mands Gaard».

Etter å ha satt meg inn i Landstads liv, salmediktning og prestegjerning, står jeg igjen med et inntrykk av at det var dette han ville: Bidra til at Kristi Lys ble tent «i hver Mands Gaard».

Salmebokoppdraget

Da Kirkedepartementet skulle sørge for at drømmen om ei norsk salmebok ble virkelighet, var det Landstad de så seg ut. I 1848 kunne ikke Landstad påta seg oppdraget. Men i 1852 var han klar. På Landstads 50-årsdag bestemte Kongen i statsråd at han fikk oppdraget med å gi den norske kirken ei norsk salmebok.

Da var han sokneprest i Halden.

Her gjendiktet han alle Luthers salmer og utga et prøvehefte med julesalmer. Begge deler forarbeider til den kommende salmeboka.

Av flere grunner tok arbeidet tid. Landstad var grundig. Familien ble flere ganger rammet av sykdom. Han måtte håndtere nye utfordringer når andre kristne trosretninger – metodistene – etablerte seg i hans sokn. Han trengte forandring, og i 1859 ble han sokneprest her i Sandar.

9 år tok det før utkastet kom. Det tok 8 nye år før salmeboka ble godkjent av regjeringen i oktober 1869. Og nå nærmer vi oss svaret på spørsmålet:

Hvorfor er vi her – nå?

Det er fordi det er 150 år siden. Og vi får kanskje legge til: «Omtrent på denne tida».

Da denne jubileumshelga ble berammet, visste ingen av oss nøyaktig når salmeboka forelå ferdig trykt. Vi visste heller ikke nøyaktig når de første menighetene tok salmeboka i bruk.

Så er det så heldig at denne helga, 4.-6. september, er ganske midt imellom at boka var ferdigtrykt og at de første menighetene tok den i bruk.

25. juli – salmeboka er ferdig trykt

Salmeboka forelå trykt i løpet av juli 1870. Den mest håndfaste datoen er 25. juli. Da gikk det ut rundskriv fra Kirkedepartementet, sammen med to eksemplarer av salmeboka. Dette ble sendt til alle landets sokneprester. Rundskrivet – og bøkene – skulle gjøre det kjent for prestene og menighetene at salmeboka man hadde ventet så lenge på, nå var ferdig trykt, og at den nå ville være å få i bokhandelen. De første avisannonserne for salmeboka kom i de første dagene av august, og snart var boka å få tak i over hele landet.

2. oktober – de første menighetene tar salmeboka i bruk

Det gikk ikke lenge før de første menighetene begynte å bruk salmeboka. Først ute var Steinkjer og Egge menigheter i Nord-Trøndelag, og Grønland og Gamlebyen menigheter i Oslo.

Disse fire menighetene tok salmeboka i bruk fra og med konfirmasjonssøndag 1870. Mikkelsmess, eller den søndagen som falt nærmest, var vanlig konfirmasjonsdag. I 1870 var nærmeste søndag 2. oktober. Da hadde salmeboka vært å få i bokhandelen i snau to måneder.

Lokal avgjørelsesmyndighet – innføring av menighetsdemokrati

Selv om Kongen hadde autorisert Landstads salmebok, var det opp til menighetene om de ville innføre boka til gudstjenestebruk. For å innføre boka i menigheten, måtte et flertall av «Menighedens Husfædre» samtykke i forandringen. På denne måten ble spørsmålet om innføring av Landstads nye salmebok et lokalkirkelig anliggende. Kongen tillot, menigheten avgjorde.

Det førte til engasjement og debatt landet rundt. Mange steder ble saken behandlet på diskusjonsmøter. For å sikre at et flertall av husfedrene sto bak vedtaket om å innføre salmeboka, sendte man mange steder rundt lister.

Innføringen av salmeboka bidro til framveksten av menighetsdemokrati i Den norske kirke. Prosedyren for innføring av nye salmebøker i menighetene, var forløperen for innføringen av Menighetsmøtet ved kgl. res. 11. oktober 1873. Menighetsmøtet ble opprettet for å fastsette en klarere prosedyre ved innføringen av salmebøker. Dette første tilløpet til menighetsdemokrati i Den norske kirke, ble siden fulgt opp med Lov om menighetsråd i 1920, som for øvrig har 100-årsjubileum senere i høst (vedtatt 3. desember).

Utbredelsen

Så skulle salmeboka ut til folk, inn i husene og i bruk i kirkene. Ja, i skolen også.

Førsteopplaget var på 50- eller 60 000 eksemplarer. Rundt nyttår 1871 var det menigheter som måtte utsette å ta boka i bruk, fordi den ikke var å få tak i.

Og den kom virkelig inn i «Hver manns gård». I løpet av de 55 årene den var offisiell salmebok, ble den trykt i mer enn 200 ulike utgaver og opplag. Antakelig kommer det samlede opplagstallet opp i noe sånt som 3,5 millioner eksemplarer.

Den kom i store praktutgaver, i små hendige utgaver som var lette å bære med seg. Den kom i fine skinnbind med gullgraving til konfirmanten med konfirmasjonsdato på. Den kom etter hvert med noter, og fra 1892 kom den også med et tillegg på nynorsk: Elias Blix: Nokre salmar. Etter århundreskiftet kommer også de første skoleutgavene av hele salmeboka. Før hadde man nøydt seg med utdrag.

Og menighetene tok den i bruk. Første høsten var det omtrent 85 menigheter som bestemte seg for å innføre Landstads salmebok. Etter tre og et halvt år, hadde 458 menigheter tatt den i bruk. Det var over halvparten av alle sokn i landet. Etter ett tiår brukte 2 av 3 menigheter Landstads salmebok.

Så - hvorfor er vi her?

Landstad fikk ikke oppleve at menigheten i Sandar innførte salmeboka hans så lenge han var prest der. Her ble det i mange år agitert for den konkurrerende Andreas Hauges salmebok.

Ikke før i 1880 tok menigheten Landstads bok i bruk. På menighetsmøtet 15. februar 1880 deltok over 600 husfedre. Landstads salmebok fikk 403 stemmer. Hauges fikk 147.

Nabosoknet Sandefjord fulgte opp året etter. Der møtte 339 husfedre da saken ble behandlet 6. februar 1881. Det var mellom fire og fem ganger så mange som deltakelsen ved det forrige Stortingsvalget i byen.

Landstad hadde tatt avskjed fra embetet i 1877. Men han rakk å få med seg nyheten om salmebokbyttet i Sandar før han døde 8. oktober 1880.

Så vi er ikke her fordi det var her man tok i bruk Landstads kirkesalmebok først.

Men vi er i Landstads gamle kirke for å feire at hans kirkesalmebok ble tatt i bruk i «Guds hus og himlens port» og i «Hver manns gård» for 150 år siden.

Og la oss fortsette å synge – med alle kirkens tidsaldere.